

OPINII DESPRE CĂRȚI

În obiectiv: Teodor Vidam, *Eseuri etice*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2018.

ÎNCERCĂRI DE REDEFINIRE MORALĂ

GABRIEL HASMAȚUCHI
Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

Filosoful Teodor Vidam continuă, cu seriozitatea științifică probată de cercetări îndelungate, proiectul de înviore a eticii românești. În spiritul sintezei, continuând *Revirimentul eticii în gândirea filosofică românească* (2016), proaspătul volum intitulat *Eseuri etice* (Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2018, p. 159) vizează, de asemenea, instituirea unei stări de normalitate etică în societatea românească. Volumul are o alcătuire tripartită și cercetează, cât și conjugă, în cadrul secțiunilor, concepte și concepții etice filosofice și religioase, fără a le amesteca și fără a le umbri menirea, în vederea unei revigorări etice a gândirii filosofice românești. De reală importanță, pentru încercarea de față, fiind și ancorările în alte domenii precum etnologia, antropologia, sociologia, teologia, psihologia și altele. Teodor Vidam include, așadar, concepțiile gândirii morale românești în galeria celor europene. Prin judecățile și interpretările sale, eticianul reușește să valorizeze viziunea românească asupra existenței morale și să pună în lumină concepția etică a teologului Dumitru Stăniloae, un gânditor reprezentativ pentru creștinismul ortodox european cum, de altfel, sunt pentru alte spații creștine gânditorii Antonio Rosmini, Karl H. Peschke, Pierre Teilhard de Chardin și Paul Ricoeur.

În cuprinsul celor trei părți, Teodor Vidam are în vedere nu doar lămuriri conceptuale, interpretări pe marginea scrierilor unor importanți filosofi ai moralei, ci avansează și soluții. Le vom evidenția succint pe fiecare, pe măsură ce avansăm pe firul discursului nostru. Capetele de pod ale evoluției morale ale omului, sacral și profanal, deschid drumul către justificarea unei propuneri de înviore a eticii românești. Din discursul filosofului se conturează ideea că noi, românii, ne confruntăm acum cu o pronunțată criză morală, pricinuită de „un pasivism generalizat”, dar și de o degradare a vieții politice interne și internaționale. Așadar, călăuzit de simțul răspunderii morale, eticianul Teodor Vidam avansează ideea că trebuie să ieșim din pasivitate și să accedem către valori care să ne fortifice moral ca indivizi și, în același timp, să ne consolideze națiunea din care facem parte, evitând excesele etnocentrice și preluarea necritică a ideilor din alte culturi. Momentului actual de cumpănă i se propune unul de cumpănire morală, de regăsire a moralei „pierdute” în tumultoasele secole XIX și XX.

Vom face câteva popasuri scurte prin fiecare secțiune și vom releva câteva idei centrale, care propun serioase schimbări de accent în etică și în viața morală. Urmând calea filosofică a echilibrului blagian și, deopotrivă, calmul hermeneutic al gânditorului D.D. Roșca, filosofi pe care Teodor Vidam i-a pătruns în adâncul gândirii lor, eticianul, înspăimântat într-o oarecare măsură de degradarea vieții morale românești, nu se blazează, ci acționează constructiv propunând soluții pentru o redresare morală. Starea de acum, așa cum e pusă în lumină de T. Vidam, este îngrijorătoare. Fenomenul cel mai vătămător este prezentat ca fiind în strânsă legătură cu degradingolada axiologică generală. „Într-o lume în care confuzia ține loc de profunzime – afirmă T. Vidam, lenea și hazardul de îndrăzneală și aventură, într-o asemenea lume, pe care o trăim în prezent, are loc o răsturnare a valorilor, semi-doctrismul și cultura mass-media trec în prim-plan. Într-o asemenea lume, spiritul critic cedează, anonimatul, manipularea și plafonarea devin indicii ale nihilismului și degradării umane” (p. 11). Toate acestea sunt dovezi evidente ale unei crize profunde prin care trece omul contemporan de la noi și de aiurea. De aceea, încercarea filosofului Teodor Vidam este îndreptățită. Dar schimbarea în bine necesită nu doar un efort individual, ci și solidaritate pentru eliberarea de sub dominația pasivității. Ieșirea din criza axiologică implică o serie de procese de redresare, care cer depășirea: deconstructivismului, secularizării, „dezvrăjirii naivității idilice”, „desfatalizării prin creșterea activismului” (*Ibidem*). Leacul împotriva acestei derive morale fiind „descifrarea sensului vieții și a poziționării noastre între sacru și profan” (p. 15). Se impune, astfel, o *rostuire* ce are în vedere „ierarhizarea valorilor”.

Teodor Vidam acordă o atenție aparte definirii unor concepte care trebuie înțelese cum se cuvine pentru o judecată etică adecvată. Astfel, noțiuni precum „moralitatea”, „morală” și „etica” sunt atent teoretizate și dezvoltate diacronic, indicându-se variatele lor semnificații. Reținem, în cele ce urmează, câteva idei. Având ca punct de plecare concepția lui G. Bastide, conform căreia „construcția moralității nu poate fi decât o operă comună care implică prezența tuturor pentru fiecare și a fiecăruia pentru toți”, autorul precizează că „Experiența care zămisleşte starea de moralitate nu se reduce nici la experiența trăită sau experimentată, ci ea reprezintă efortul de realizare a unui ideal” (p. 16). Noțiunea de moralitate este, potrivit filosofului, expresia unei ramificații, căci „se manifestă prin trei ipostaze distincte care funcționează în mod unitar: moralitatea comunitară, personală și ideală” (p. 18), dar îndeplinirea funcțiilor pe care le au fiecare în parte este deficitară dacă „nu reacționează la interogațiile morale” (p. 19). Merită reliefată și constatarea faptului că, de obicei, se pierde din vedere „culoarele de tranziție între moralitate și imoralitate [...] în care se dosesc, de cele mai multe ori, situațiile conflictuale. Această zonă [...] o putem numi amorality, un fel de țară a nimănui «no man's land»” (pp. 18–19). Pornind de la aceste meditații, T. Vidam identifică simptomele „dezțărării”, gravă maladie spirituală a omului contemporan, care se manifestă prin indiferență, pasivism, pierderea sentimentului identității și a unei rățaciri axiologice.

Reflecțiile asupra noțiunii de morală îl conduc pe autorul *Eseurilor etice* la următoarea aserțiune: „Morală aparține sferei acțiunii, dar în același timp ea analizează, critică și orientează. Ea este în același timp produs și proiect” (p. 19).

Raportată la moralitate, morala „ocupă o poziție în interiorul culturii”. Inițiativa redresării morale a eticianului T. Vidam este cu atât mai salutară, deoarece în evul de acum, față de alte perioade istorice, nu există un model de morală, ca în epocile trecute, precum înțeleptul antic, sfântul creștin și cetățeanul autentic. Propunerea filosofului, de altfel foarte îndrăzneță și, deopotrivă, demnă de a fi apreciată, are în vedere modelul românesc definit prin expresia „om de omenie”, care „poate deveni o lege generală” (pp. 51–52).

Definirea eticii, intenționat raportată la morală, are în vedere evitarea unor confuzii pe care autorul le-a constatat în mass-media, dar și cu alte prilejuri: „Comparativ cu morala (de la cuvântul latin *mos, mores* = moravuri”), etica este o cercetare sistematică de ordin secund, dar nu secundar asupra judecăților de existență și valoare, asupra intricației în ce privește condiția umană” (p. 21). Pe de altă parte, după cum subliniază T. Vidam, „Morală face parte din sfera acțiunii și culturii, pe când etica este un garant al justificării și reușitei” (p. 22). În contextul actual, se impune alinierea la „o etică deschisă” și „Trecerea de la resemnare, de la împăcarea cu soarta la valorificarea vocației ethosului românesc prin eliberare de supunere, manipulare și dezbinare, reprezintă noii zori ai afirmării «omului de omenie» ca variantă a meleagurilor românești” (p. 23).

Deși traversăm, împreună cu lumea, un ev problematic și devine din ce în ce mai dificilă definirea identității moralei umane și surprinderea unor note esențiale, în privința noastră, a românilor, mergând pe firul hermeneutului, se poate vorbi despre un progres în secolul al XX-lea: „Tălăzuirea din adâncuri a simțămintelor proprii ethosului românesc începe să dea roade. Enescu și Brâncuși au întors fața națională înspre universal. Enescu prin opera sa «Oedip», iar Brâncuși prin «Cumințenia Pământului». Oedip încearcă să ne elibereze din arcanele împovărătoare ale sorții [...] iar «Cumințenia Pământului» confirmă firea pașnică a poporului român” (p. 40). Una din tarele simptomatice ale românilor - „lăsarea în voia sorții” – pare să ne fi încetinit foarte mult ritmul dezvoltării. De aici decurgând, spre salvarea noastră, necesitatea unui activism creator și a unei profunde chibzuințe, mai ales că „amestecul dintre vicii și virtuți nu-l poate nega nimeni” (p. 29). Pe lângă acestea, educația ocupă un loc fundamental în moralizarea omului: „Formarea caracterului moral, nobil, considerăm că e scopul major al oricărei morale, indiferent de sorginea sa, de turnura și interpretarea sa” (p. 31). Nu trebuie uitat nici „enunțul crucial conform căruia «morală există prin oameni, printre oameni și pentru oameni»” (p. 32), ultima dimensiune ilustrată prin sintagma „pentru oameni” fiind considerată de T. Vidam drept „miezul incandescent” al moralei, deoarece ne relevă „o morală a cărui nucleu real este definit de adevăr, dreptate și libertate, valori *sub speciaie aeternitas*, adică valori nerelative, neprovizorii, nefragmentare și necontingente” (p. 33).

Problemele ethosului românesc își află rezolvările prin descătușarea gândirii și a concepției de viață din prejudecata fatalistă care-l înrobește pe om puterii sorții, puternic înfățișată la noi în zicală: „ce ți-e scris, în frunte ți-e pus”. Raliindu-se concepțiilor psihologului N. Mărgineanu, care considera, în lucrarea *Sub semnul omeniei*, că „munca din vocație” e o cale de împlinire, cu condiția de a ne lua soarta în

propriile mâini, căci „caracterul nu e dat, ci ți-l alegi și ți-l faci”, eticianul T. Vidam afirmă că „E necesar să ne lepădăm de pasivism, de indiferență, de resemnare, de lașitate și lichelism” (p. 49). Pe parcursul lucrării, profesorul de filosofie morală ține să facă o delimitare clară între noțiunile de „soartă” și „destin”, ușor confundate uneori. Schimbarea implicând, de asemenea, și înțelegerea acestora. Eticianul afirmă că „Termenul de soartă acceptă pasivismul, resemnarea, lipsa de reacție axiologică, pe când destinul are în vedere activarea atitudinilor și luarea sau asumarea unei atitudini față de natură, societate și regatul valorilor” (p. 62).

Într-un moment de cumpănă precum cel de acum, renașterea poate fi posibilă prin „interinfluențările surselor și zăcămintelor «matricei stilistice»” (p. 51) și prin (re)utilizarea resurselor ethosului românesc și creștin, cum ar fi cumsecădenia și credincioșenia: „Ethosul românesc începe odată cu bunul-simț, cu ceea ce am putea numi cumsecădenie. Instituirea ființei noastre etnice s-a petrecut în prima perioadă a dezvoltării creștinismului. Nu legea talionului, dinte pentru dinte, legea răzbunării, ci legea iertării înțeleasă în limite rezonabile” (p. 51). Pe lângă acestea, un rol important în edificarea morală îl are și limba, un veritabil punct de sprijin din perspectiva definirii identității morale și educația (și autoeducația) pentru formarea caracterului moral, care „nu e dat, ci ales, construit și inventat. Conduita noastră relevă un sens al ființării noastre în lume și față de lume, iar caracterul este un relief valoric al personalității noastre exemplare. Omul este o totalitate și nu o colecție” (p. 70).

Autorul nu pierde din vedere nici „dimensiunile etice ale politicului”, o zonă în care etica e pe un plan secundar. Iată ce remarcă autorul: „Political și strategiile aplicate de el în scopuri pretins nobile se dovedesc a fi josnice și murdare, fie că avem în vedere confruntarea dintre forțele politice interne, fie, ceea ce e și mai grav, intruziunea celor din afară” (p. 73). Radiografia etică scoate la iveală o disfuncție, cea reprezentată de absența intercondiționării dintre etic și politică. Cu toate acestea, sunt și câteva personalități care au reușit să le armonizeze. Dintre acestea, o contribuție meritorie o are Papa Ioan Paul al II-lea, care „a instituit dimensiunea etică în exercitarea politicului” (p. 76). Modelul acesta de guvernare, unul prin care se întemeiază normalitatea, pare să fie de prisos în privința politicii românești de acum. Vocile care cer schimbarea atitudinii politicienilor și le recomandă revigorarea etică sunt prea slabe pentru a fi auzite de liderii noștri politici, ce-și înfundă urechile cu o legislație care-i protejează de posibilele pedepse pentru abuzuri și corupție. Conflictele tot mai dese și lipsa unui discernământ amplifică descompunerea morală și găsirea unor soluții, motive din cauza cărora „Clasa politică românească nu are niciun răspuns, pentru a ieși din agonie, din zbaterile inutile ale unui război fratricid” (p. 77).

Remarcabilă este și cea de-a treia secțiune, în cadrul căreia filosoful Teodor Vidam ne supune atenției contribuțiile unor gânditori consacrați precum Antonio Rosmini, Karl H. Peschke, Pierre Teilhard de Chardin, Dumitru Stăniloae și Paul Ricoeur. Sugestiile tuturor, mai cu seamă că au ca izvor gândirea creștină, fiind percepute de exeget ca alternative la cele existente. Selectiv, vom reliefa, în cele ce urmează, câteva concepții. Referindu-se la A. Rosmini, promotorul eticii creștine,

T. Vidam precizează că teologul catolic a considerat că „ideea de ființă stă la baza moralei” (p. 80) și prin viziunea sa se apropie de Kant; maxima „Urmează-ți întotdeauna în acțiunea ta lumina rațiunii”, fiind edificatoare. Față de elitismul profesat de Fichte, Rosmini se distanțează și pune accent pe valori: „Oameni destoinici pentru Fichte sunt cei care cunosc teorie și luptă pentru realizarea proiectelor. A Rosmini nu neagă aceste condiții, dar consideră lumea valorilor cheia de boltă a lumii în care trăim și în care și pentru care depunem toate stăruințele să o îmbunătățim, să o perfecționăm pentru a ne apropia de sacru” (p. 87.) Tot dinspre teologia morală catolică vine și contribuția contemporanului Karl H. Peschke, care afirmă că orice etică, filosofică sau teologică, se revendică de la două postulate: „libertatea voinței și responsabilitatea unei valori ultime. [...] Ei (oamenii) sunt agenți creativi, capabili să aleagă între alternative și să se autodetermine” (p. 90). Pierre Teilhard de Chardin crede că omul ocupă un loc privilegiat, iar existența i se înscrie pe o traiectorie a unei certe evoluții, mai ales că, spune T. Vidam, gânditorul francez „atribuie prioritate psihicului și gândirii în stofa universului” (p. 104), iar credința sa este că „Nimic nu poate opri omenirea din mersul său între Omega”. Un spațiu consistent din *Eseuri etice* este destinat contribuției teologului Dumitru Stăniloae, pe care T. Vidam îl socotește ca „fiind un reprezentant al promovării gândirii etice ortodoxe în spațiul culturii europene” (p. 110). Lucrările fundamentale ale gânditorului ortodox, pe care se întemeiază exegeza profesorului de filosofie morală, sunt *Teologia morală ortodoxă* și *Iisus Hristos și resaturarea omului*. Cercetând morala ortodoxă, T. Vidam pune în lumină aspecte dogmatice, „trăirea lui Dumnezeu” și „învățarea și evaluarea umanității prin Iisus Hristos”. Concluzia la care ajunge hermeneutul este că „Iisus Hristos reprezintă o permanență a credinței noastre, neîndoielnică. E un model care ne fortifică etic și spiritual întru eternitate” (p. 127). În preajma creștinismului este și Paul Ricoeur, un „filosof al ascultării”, dar și un „filosof al dialogului”, care „ne propune un *modus vivendi* între rigoarea rațional filosofică și convingerile religioase protestante” (p. 129).

Cu *Eseuri etice*, filosoful Teodor Vidam reafirmă necesitatea unui reviriment al eticii în gândirea filosofică românească și configurează o cale de redresare morală prin intermediul spiritualității autohtone, dar în strânsă legătură cu modelele de gândire etică din alte spații culturale de care suntem înrudiți prin creștinism. Modelul profesat, cel al „omului de omenie”, dacă privim desfășurarea pledoariei și argumentele eticianului, nu e fantezist. „Omul de omenie” este o ființă complexă și o personalitate creatoare, care ființează „pentru oameni”, având un univers axiologic bine definit. Declanșarea schimbării invocate de T. Vidam nu e doar imperioasă, ci trebuie și încurajată, ceea ce se și întâmplă prin intermediul acestor încercări etice demne de luat în seamă. „Omul de omenie” s-ar putea impune ca arhetip și peste hotare, însă, mai întâi, ar trebui să se manifeste în toată plenitudinea aici, pentru a fi apoi un demn exemplu de urmat și de către ceilalți. Proiectul revirimentului etic propus de filosoful Teodor Vidam trebuie apreciat fără nicio rezervă, mai ales că eticianul, prin lucrarea de față, consfințește un activism creativ, prin care ne invită să depășim pasivismul și rătăcirile axiologice.